

Świętokrzyski Urząd Wojewódzki w Kielcach

<https://archiwum.kielce.uw.gov.pl/pl/wojewodztwo/historia-regionu/148,Z-dawnych-dziejow-ziemi-swietokrzyskiej-wojewodztwo-sandomierskie.html>
03.08.2025, 12:52

Z dawnych dziejów ziemi świętokrzyskiej - województwo sandomierskie

Fragment książki **Zygmunta Glogera**
"Geografia historyczna ziem dawnej Polski",
Kraków 1903

Bolesław III Krzywousty, umierając roku 1138, podzielił państwo Polskie pomiędzy czterech synów, z których Henryk otrzymał ziemię Sandomierską i Lubelską. Tym sposobem utworzone zostało w Polsce księstwo Sandomierskie, które, gdy Henryk zginął w wyprawie krzyżowej na pogan pruskich, odziedziczył po nim brat najmłodszy, Kazimierz Sprawiedliwy. Po Kazimierzu objął to księstwo syn jego, Leszek Biały, a następnie syn Leszka Białego, Bolesław V Wstydliwy, po którym, że był bezdzietny, objął dzielnicę Sandomierską, jako najbliższy spadkobierca, Leszek Czarny (1279-1288). Po zgonie Leszka Czarnego, Krakowianie i Sandomierzanie (przeważnie mieszczaństwo) obrali sobie księcia Bolesława mazowieckiego, rycerstwo zaś popierało Władysława Łokietka, przyrodniego i młodszego brata Leszka Czarnego. Odtąd zaczęła się dla Łokietka doba burz wojennych, politycznych i tułactwa, zakończona roku 1320 koronacją na króla polskiego w Krakowie. Łokietek, dzięki niepospolitemu hartowi ducha, męstwu, wytrwałości i żywotności idei narodowej, odbudował państwo, do którego, obok tylu ziem innych, wcielił i księstwo Sandomierskie.

Księstwo to od czasów Łokietka stało się województwem z początku bardzo rozległym, bo takiej przestrzeni, jak cała dzielnica Henrykowa, obejmująca i ziemię Lubelską. Dopiero około roku 1471 odłączona ziemia Lubelska poczęła tworzyć oddzielne województwo. Granice województwa Sandomierskiego od roku powyższego były następujące: na północ graniczyło z trzema województwami: Łęczyckiem, Rawskim i Mazowieckiem. Z pierwszemi dwoma granicę stanowiła rzeka Pilica na przestrzeni od Białobrzegów do Wyśmierzyc. Z województwem Mazowieckiem, po obu stronach Wisły, była granica przeważnie sucha, a tylko w okolicy Głowaczewa i Ryczywołu na 3-milowej przestrzeni stanowiła tę granicę rzeka Radomka. Zachodnią granicę tworzyło województwo Lubelskie i ziemia Łukowska, do województwa powyższego należąca. Do województwa Sandomierskiego należała ziemia Stężycka, na prawym brzegu Wisły położona, i ta właśnie miała od północy ścianę zawiślańskiej potowy - ziemi Czerskiej, od północo-wschodu ziemię Łukowską, od południa przez rzekę Wieprz województwo Lubelskie i od południo-zachodu rzekę Wisłę (od ujścia Wieprza do ujścia Radomki). W okolicy Sieciechowa i Kozienic kilkanaście wsi, dziś położonych na lewym brzegu Wisły, należało także do ziemi Stężyckiej. Wisła oddzielała województwo Sandomierskie od Lubelskiego, od okolicy ujścia Wieprza i wsi Gołębia, w górę tej rzeki idąc do ujścia Sanu, a dalej odgraniczał San na przestrzeni kilkomiłowej aż pod Rudnik i Krzeszów, gdzie województwo Sandomierskie graniczyło już nie z Lubelskiem, ale z ziemią Przemyską województwa Ruskiego. Granica ta z ziemią Przemyską biegła od Krzeszowa i rzeki Sanu w kierunku południowo-zachodnim ku rzece Wisłokowi i miastu Krosnu, gdzie nad Jasiołką pod świerzową i Zręczynem stykały się trzy województwa: Sandomierskie, Krakowskie i Ruskie. Dalej długa linia granicy południowo - zachodniej województwa Sandomierskiego była już opisana przy województwie Krakowskim, jak również granica zachodnia od województwa Sieradzkiego, którą z Koniecpola do Tomaszowa stanowiła rzeka Pilica.

Województwo Sandomierskie w powyższych granicach, obejmowało przestrzeni 467 i 1/4 mil kwadratowych, na której w wieku XVI znajdowało się w 374 parafiach: miast i miasteczek 100, wsi 2586, a w tych ostatnich było łąków kmiecych czyli gospodarstw 11.465, szlachty zagrodowej, tj. bez-kmiecej 261. Roku 1397 część województwa Sandomierskiego na lewym brzegu Wisły podzieloną została na trzy powiaty: Sandomierski, Radomski i Chęciński. Później z ksiąg poborowych widać, że jeszcze na początku XVI wieku województwo Sandomierskie składało się z 9 powiatów: Sandomierskiego, Wiślickiego, Chęcińskiego, Opoczyńskiego, Radomskiego, Szydłowskiego, Stężyckiego, Pilzneńskiego i Tarnowskiego. Dwa z nich,

Tarnowski i Szydłowski, w ciągu XVI wieku wcielone zostały do sąsiednich: Tarnowski do Pilzneńskiego, a Szydłowski do Wiślickiego i Sandomierskiego. W taryfie do podymnego z roku 1676 wymienionych jest w województwie Sandomierskim 6 powiatów: Sandomierski, Wiślicki, Chęciński, Opoczyński, Stężycki i Pilzneński, oraz siódma ziemia Radomska. Ziemia Radomska miała zaiste słuszniesze prawo do tytułu "ziemi" niż Stężycka, była bowiem przeszło 3 razy większą od Stężyckiej, miała w Radomiu sądy ziemskie z kilku powiatów i otoczona była rzekami: Wisłą i w części Radomką, Drzewicą, Pilicą i Kamienną.

Województwo Sandomierskie miało senatorów większych dwóch, to jest wojewodę i kasztelana sandomierskich; mniejszych siedmiu, a mianowicie kasztelanów: wiślickiego, radomskiego, zawichostskiego, żarnowskiego, małogoskiego, połanieckiego i czechowskiego. Wszystkie powiaty miały swoich urzędników ziemskich, prócz podkomorzego, który był jeden na całe województwo. Starostwa grodowe były: Sandomierskie, Radomskie, Chęcińskie, Opoczyńskie, Nowowiejskie czyli Korczyńskie i Stężyckie. Sądy grodzkie odbywały się w Nowem Mieście Korczynie dla powiatów Wiślickiego i Pilzneńskiego. Niegrodowe starostwa były: Wiślickie, Pilzneńskie, Stobnickie, Sołeckie, Zawichostskie, Szydłowskie, Przedborskie, Ropczyckie, Ryczewskie, Radoszyckie, Małopolskie, Ryckie, Zwoleńskie, Golabskie i inne. Ziemstwa, czyli sądy ziemskie, były trzy na województwo: Sandomierskie, gdzie sądziły się powiaty: Sandomierski, Wiślicki i Pilzneński, i wybory do ziemstwa odbywały się w Sandomierzu; Radomskie dla powiatów: Radomskiego, Opoczyńskiego i Chęcińskiego z elekcyą ziemstwa w Radomiu; Stężyckie na samą ziemię czyli powiat Stężycki z wyborami do ziemstwa w Stężycy. W Opatowie odbywały się sejmiki całego województwa Sandomierskiego, na których obierano na sejm koronny siedmiu posłów (po jednym z każdego powiatu) i dwóch deputatów z całego województwa na trybunał małopolski do Lublina i jednego komisarza do Radomia.

Zjazdy generalne (Conventus Generales) Prowincyi Małopolskiej, zwane Generałami, odbywały się w Nowem Mieście Korczynie, gdzie na trzy tygodnie przed sejmem walnym zjeżdżali się posłowie małopolscy, wybrani w województwach: Krakowskim, Sandomierskim, Lubelskim, Wołyńskim i Podolskim wraz ze swymi senatorami, aby spisane na sejmikach wojewódzkich i ziemskich lauda i żądania porównać, rozstrząsnąć i w jedną połączyć instrukcyę, w której posłowie na sejmie walnym nic już dodać ani ująć nie mieli prawa. "Okazowanie rycerstwa" czyli przegląd pospolitego ruszenia odbywał się corocznie z całego województwa w jednym miejscu. Gdy atoli z powodu, rozległości województwa nie wszyscy "respektowali prawo", konstytucya sejmowa z roku 1631 postanowiła "okazowanie po powiatach, tak, aby każdy osobnym poczem swoim porządnie modo militari w powiecie swym przed własnym kasztelanem okazować się był powinien, pod winami w razie niestawienia się prawem opisanemi. Czwartego jednak roku, dla oświadczenia wspólnej gotowości, wszystkie powiaty województwa zjeżdżać się będą pod Pokrzywnicą". Chorągiew województwa przedstawiała w herbie tarczę, na dwoje przedzieloną. Jedna połowa wprost oka lewego podzielona jest na sześć pasów w kierunku poziomym, z których trzy białe i trzy czerwone; druga zaś połowa wprost oka prawego przedstawia w błękitnem polu dziewięć gwiazd po trzy w rzędzie.

Województwo Sandomierskie z glebą w północnych powiatach piaszczystą, ku środkowi i południu posiadało okolice bardzo żyzne. Opatowska np. obfitowała w słynną pszenicę, zwaną sandomierką lub opatówką. Były tu i puszcze kilkomilowe, pokłady kredy, wapna, marmurów, miedzi, a najwięcej żelaza.

Miasto stołeczne Sandomierz (po łacinie Sandomiria) nazwę swoją wzięło od imienia staropolskiego Sędomir. Widocznie pierwszym założycielem był jakiś Sędomir, tak jak Przemyśla Przemysław, w skróceniu Przemyśl, a Radomia Radomysł, w skróceniu Radom. Pośród wielu wydarzeń dziejowych, które w Sandomierzu miały miejsce, najgłośniejszym był straszny napad Tatarów w roku 1241, zdobycie miasta w dniu 2. lutego i rzeź przez nich dokonana na mieszkańcach, w liczbie których poległo 49 dominikanów, modlących się w świątyni. Krwi zaś tyle miało być rozlanej na zamku, że "strugą z góry zamkowej ściekała". Do najstarszych miast tego województwa należały: Wiślica nad Nidą i Korczyn w pobliżu ujścia Nidy do Wisły. O Wiślicy (po łacinie Vislicia) powtarza Długosz podanie, że była założoną przez Wisława, starożytnego władcę Polski. Z czasów tak odległych nie możemy mieć żadnych dokładnych wiadomości. Jest tylko prawdopodobnem, że, kiedy każde z plemion lechickich miało jeszcze swojego władcę, zanim Piastowie uorganizowali Lechitów w państwo polskie, to Wiślica mogła być grodem stołecznym krainy powiślańskiej i mieć szczepowego księcia, Wisława. Wiślica została też i za Piastów miejscem zjazdów małopolskich, jako punkt więcej od Krakowa środkowy w Małopolsce, a Kazimierz Wielki opasał ją murem obronnym. Z liczby tych zjazdów stał się wiekopomnym zjazd krajowy powszechny, zwołany przez Kazimierza Wielkiego na dzień 8. marca 1347 roku, gdzie, pod przewodem wielkiego króla - prawodawcy, zebrano w jedną całość, porównano, uzupełniono i ogłoszono pierwszy ogólny narodowy zbiór praw pisanych, nazwany "Statutem Wiślickim".

Drugim miastem po Wiślicy, najgłośniejszym w Małopolsce ze zjazdów, był Korczyn. Zamek zbudowano o pół mili poniżej

starej wsi Korczyna, na lewym brzegu Nidy i tu koło zamku powstało Nowe Miasto Korczyn. W tym to zamku czy dworze książęcym, Grzymisława, żona Leszka Białego, powiła roku 1221 Bolesława zwanego Wstydlwym. Województwo Sandomierskie było siedliskiem wielu możnych rodów, które tu posiadały swoje gniazda i w dziejach Polski odegrały głośną rolę. Do takich należeli między innymi: Oleśnicy z Oleśnicy, Szydłowieccy z Szydłowca, Kazanowscy z Kazanowa, Tarnowscy z Tarnowa, Odrowążowie z Odrowąża, Końskich i Białaczowa, Ossolińscy z Ossolina itd. Dwaj bracia Ossolińscy: Jerzy i Krzysztof, wzniesli dwa wspaniałe zamki w stylu włoskim w czasach Władysława IV, Jerzy w Ossolinie, a Krzysztof w Ujeździe. Zamek w Ujeździe nazwany został od herbu i imienia Krzysztofa Ossolińskiego Krzysztoporem, a w budowie jego zastosowano liczby z rachuby czasu. Było więc w nim okien tyle, ile dni w roku, komnat tyle, ile tygodni, a wielkich sal tyle, ile miesięcy, baszt narożnych ile kwartałów w roku. Słynęły także zamki w Osieku, w Chrobrzu, (za Piastów wzniesiony przez Bolesława Chrobrego i od jego przydomku tak nazwany), w Iłży, w Chęcinach, gdzie roku 1331 na zjeździe, zwołanym przez Władysława Łokietka, sędziwy monarcha, za zgodą możnowładztwa i biskupów, mianował następcą na tronie polskim syna swego, Kazimierza III, nazwanego Wielkim; w Janowcu nad Wisłą zamek Firlejów, itd.

Z fundacyj klasztornych słynęły: Łysa Góra (po łacinie Mons Calvus), zwana także świętokrzyską (Mons Crucis), wysoka nad poziom morza Bałtyckiego stóp blisko 2.000, z klasztorem Benedyktynów, który miał fundować Bolesław Wielki i nazwać świętokrzyskim od przechowywanego tu szczątku drzewa z krzyża Chrystusa Pana. Inne opactwo Benedyktynów założyć miał tenże Bolesław w Sieciechowie. Pierwotny kościół św. Wojciecha stanął w Kielcach roku 1004. Henryk, książę Sandomierski, fundował roku 1154 i bogato uposażył w Opatowie klasztor sprowadzonych z Palestyny Templariuszów. W tymże wieku powstały opactwa Cystersów w Wąchocku i w Koprzywnicy, pamiętnej w dziejach z czasów pierwszego na Polskę napadu Tatarów w roku 1241.

Do licznych miejscowości, upamiętnionych w tem województwie wypadkami dziejowymi, należał Zawichost, gdzie roku 1206 odniósł wielkie zwycięstwo Leszek Biały nad napadającym jego państwo Romanem, ks. Halickim, który w ucieczce po przebyciu Wisły dopędzony, poległ. Pod Turskiem i Climielnikiem roku 1241 usiłowali Polacy bohatersko powstrzymać olbrzymią hordę Mongołów. W Radomiu roku 1470 posłowie narodu czeskiego, stanąwszy przed królem Kazimierzem Jagiellończykiem i Senatem Polskim, ofiarowali koronę czeską królewiczowi Władysławowi. W Karwowie roku 1160 urodził się Wincenty, syn Kadłubka, kronikarz polski z doby Piastów. Osadę Okszę, blisko rzeki Nidy, założył poeta Mikołaj Rej z Nagłowic. W Sycynie roku 1530 urodził się największy z wieszczów polskich doby zygmuntońskiej, Jan Kochanowski, który mieszkał potem w Czarnym - Lesie, a pochowany został w Zwoleniu. W Rytwianach znajduje się grób uczonego i walecznego Łukasza Opalińskiego.

Słynęły na całą Polskę wyroby garncarskie z Iłży, szable z żelaza z hut sandomierskich i sukna ze Staszowa, gdzie także znajdowała się papiernia. Znane były kuźnice żelazne w Końskich i Samsonowie, wyroby stolarskie i snycerskie z Drzewicy i Kolbuszowej, lecznicze źródła w Busku i Solcu.

[Drukuj](#)

[Generuj PDF](#)

[Powiadom](#)

[Powrót](#)
